

Plan för avel med nötkreatur av raserna väneko, ringamålako och bohuskulla (allmogekon) 2015 - 2020

Föreningen Allmogekon

Föreningen Allmogekon är en ideell rikstäckande förening som bildades 1993. Medlemmarna utgörs bland annat av djurägare som håller nötkreatur av raserna väneko, ringamålako och bohuskulla. Föreningen ansökte om och godkändes av Jordbruksverket som stamboks- och registerförande förening för dessa raser i april 1997.

Målsättning

Målsättningen med föreningens verksamhet är att bevara rester av allmogekon, det vill säga raserna väneko, ringamålako och bohuskulla. Allmogekorna ska bevaras som levande genbanker med så stor genetisk variation som möjligt och med de egenskaper som var kännetecknande för djurgrupperna när det aktiva bevarandearbetet påbörjades.

Raserna väneko, ringamålako och bohuskulla

Vid årsskiftet 2014/2015 fanns totalt 88 handjur och 351 hondjur i 81 besättningar samt 57 spermasamlade tjurar av väneko, ringamålako eller bohuskulla. Allmogekon var förr ett känt begrepp och var den ko som förr var allmän i hela vårt land. Det är troligt att den härstammar från en såväl nordlig som sydlig invandringsväg till Sverige.

För att uppnå största möjliga variation inom rasen är respektive ras indelad i ett antal kolinjer, där varje kolinje har en äldre stamko, en så kallad founder som ursprung.

Väneko

Vänekon upptäcktes i en sluten besättning på en gård i Väne-Ryr i nordvästra Västergötland i början av 1990-talet, då alla rester av den behornade sydsvenska allmogekon ansågs vara utdöda. Vid upptäckten hade sedan 1850-talet i stort sett ingen inkorsning med andra raser skett i djurgruppen. I denna ras har också inlemmats en behornad ko av äldre typ från Värmland och den hålls så långt möjligt i en egen kolinje.

Ringamålako

Ringamålakon upptäcktes på en gård i Ringamåla socken i Blekinge 1991. En grupp djur hade där framlevt i stort sett i 40 år utan inblandning av semintjurar eller tjurar från andra besättningar. Ringamålakon påminner om och har troligen sitt ursprung i 1940-talets SRB med möjliga inslag från den gamla RSB:n.

I denna ras har också inlemmats djur från Rögnaöd i Skåne och från Granemåla i Blekinge samt på senare tid också från Loshult i norra Skåne nära gränsen till Småland. Dessa tre grupper betraktas som undergrupper (subgrupper) till ringamålakon och hålls så långt möjligt som egna kolinjer inom respektive subgrupp.

Bohuskulla

Bohuskullan upptäcktes på en gård i Skepplanda i västra Västergötland i början av 1990-talet. Bohuskullan är en sydlig rest av den fjällko som förr betade på Kynnefjälls karga hållmarker i Bohuslän på gränsen till Dalsland.

I denna ras har också inlemmats två hondjur från Nödinge, nära Skepplanda och de hålls så långt möjligt i egen kolinje.

Rasernas kännetecken

Gemensamt för allmogekorna är att djuren har kvar sina gamla egenskaper och är därmed spänstiga och lättrorliga samt är goda fodersökare och grovfoderomvandlare. De visar tydlig brunst och har mestadels god fruktsamhet och lätta kalvningar. De lämpar sig väl som mjölkkor i självhushåll, men är också utmärkta som dikor i in situ bevarande, där de med fördel kan hävda värdefulla naturbetesmarker.

Väneko

Vänekorna är i allmänhet något mindre i storlek än moderna mjölkkraser. Vikten kan variera, men för kor är den vanligen mellan 500 – 600 kg och för tjurar 700 – 800 kg ibland till och med något mer. Djuren varierar både i färg, teckning och hornställningar. Många djur har vit rygg, det vill säga är svart eller rödbrunt sidiga, men också brokiga och i stort sett enfärgade djur förekommer. Hornen kan vara såväl långa lyrformade som korta enkelt bågböjda.

Vid en inventering 1992 fanns i ursprungsbesättningen 31 hondjur och 6 handjur som kunde inrymmas under beteckningen väneko. Antal djur den 1 januari 2015 var 163 hondjur och 27 handjur i inalles 45 besättningar belägna i företrädesvis Götaland men också i Svealand. Därutöver fanns sperma efter 26 tjurar i lager.

Djurantalet har ökat sedan bevarandearbetet inleddes. De senaste åren har antalet djur varit tämligen oförändrat för att sedan minska något det sista åren medan antalet besättningar ökat något. Antalet kalvningar har varit tämligen konstant eller något ökande för att det sista åren sjunka något.

Ringamålako

Ringamålakorna är i allmänhet mindre än moderna mjölkkraser med en levandevikt för kor mellan 400 och 500 kg, medan vuxna tjurar kan bli betydligt tyngre. Djuren är rödbruna med mindre vita tecken, men enstaka svarta djur förekommer. Formen på hornen kan variera från långa lyrformade till korta enkelt bågböjda. Röggnarödsdjuren har stora likheter med ringamåladjuren medan de ursprungliga granemåladjuren var i det närmaste helt svarta med få vita tecken och de ursprungliga loshultadjuren var svarta, rödbruna eller gråbruna. Den sistnämnda besättningen är intressant eftersom man i flera generationer konsekvent använt kor som dragdjur i stället för oxar eller hästar.

Vid en inventering 1994 fanns i ursprungsbesättningen i Ringamåla 28 hondjur och 9 handjur som kunde inrymmas under beteckningen ringamålako. Antal djur den 1 januari 2015 var 119 hondjur och 45 handjur i inalles 17 besättningar belägna i företrädesvis Götaland men också i Svealand. Därutöver fanns sperma efter 22 tjurar i lager.

Djurantalet har sedan bevarandearbetet inleddes varit svagt ökande, men har de sista åren minskat något och detsamma gäller antalet kalvningar. De sista åren har antalet besättningar varit tämligen oförändrat.

Bohuskulla

Eftersom bohuskullan är en sydlig variant av fjällko är den lik densamma avseende kullighet och vikt

samt har samma variation i teckning och färg. Vikten för kor är 400-500 kg, med något tyngre tjurar. De flesta djuren är svart- eller brunsidiga eller helt vita med brun mule och bruna öron. I ursprungsbesättningen lär någon ko ha varit chokladbrun och en annan silvergrå med små fläckar. Vid en inventering i slutet av år 1993 fanns inalles 10 hondjur och 1 handjur som kunde inrymmas under beteckningen bohuskulla. Antal djur den 1 januari 2015 var 69 hondjur och 16 handjur i inalles 19 besättningar belägna i framför allt Götaland, men med några djur i Svealand samt något enstaka djur i Norrland. Därutöver fanns sperma efter 9 tjurar i lager. Djurantalet har sedan bevarandearbetet inleddes ökat och detsamma gäller även antalet kalvningar och besättningar.

Identifiering och registrering av djur

Registrering och säkerställande av djurs identitet och härstamning är de enskilda djurägarnas och föreningens gemensamma ansvar. Identitetsmärkningen ska ske i enlighet med de regler som finns i Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2007:12) om märkning och registrering av nötkreatur. Uppgifterna om härstamning ska styrkas av Föreningen Allmogekons officiella härstammingskontroll. Stambokföringen sker enligt följande. Djurägaren rekviderar och fyller i ett av Jordbruksverket godkänt genbanksintyg på det aktuella djuret och sänder det till genbanksansvarig tillsammans med två foton på djuret varav ett är taget framifrån och ett från sidan. Genbanksansvarig kontrollerar att far och mor finns med i stamboken samt att uppgifterna i övrigt är korrekta, skriver under och sänder två exemplar av genbanksintyget tillbaka till djurägaren samt behåller ett exemplar plus foto för arkivering. Det kontrasterade genbanksintyget arkiveras i en pärm och uppgifterna förs in i en handskriven stambok samt i en Excel-fil som sedan överförs till en databas "Genbanken på Internet" tillsammans med det inskannade fotot. I databasen finns ytterligare uppgifter om djuret som genbanksansvarig hela tiden uppdaterar med stöd av uppgifter som kommer fram i årsrapporterna från djurägarna, till exempel om djuret har avlidit.

Genbanksregistret är tillgängligt för den som är intresserad, dels i form av uppgifterna i en djurägarpärm men också i Excel-filen. Databasen är emellertid endast åtkomlig för den genbanksansvarige för respektive ras samt för någon/några ytterligare i avelsrådet. Uppgifterna i databasen finns på en särskild server, medan Excel-filen lagras i dator samt på en extra extern hårddisk. Pärm för genbanksintyg samt den handskrivna stamboken förvaras arkivsäkert.

Avelsmål

De gamla lantraserna av allmogekor ska bevaras som levande genbanker utan inkorsning av andra raser och med största möjliga genvariation samt med bibehållande av de gamla egenskaperna och utan ensidiga eller speciella avelsmål, det vill säga utan förädling. Eftersom djurgrupperna är numerärt mycket små är det viktigt att populationerna utnyttjas bevarandemässigt så effektivt som möjligt, det vill säga att så många såväl hondjur som handjur som möjligt får avkomma. På lång sikt är det också viktigt att öka antalet djur för att få en så bred avelsbas som möjligt för att motverka för hög inavelsgrad.

Föreningen vill således sätta stort fokus på kvalitet och inte bara på kvantitet. Vi vill bygga på en stabil grund av väl fungerande besättningar som medverkar aktivt i bevarandearbetet. Våra möjligheter att uppföröka och bevara våra raser måste bedömas realistiskt med hänsyn till vår förenings förutsättningar och alla de faktorer som kan inverka på bevarandearbetet. Exempel på sådana faktorer är antal rasrena djur när bevarandearbetet startades, inavelsgrad, reproduktionstakt och sådana utomstående faktorer som spridning av epidemier m.m., där också den förda jordbruks-, rovdjurs- och landsbygdspolitiken kan inbegripas.

Föreningen strävar mot det övergripande målet att skapa långsiktigt livskraftiga populationer inom varje ras.

Avelsarbetets genomförande

Som en försäkran för en framtida ordnad avel och säkerställande av ett hållbart nyttjande skall:

genbankskontrakt upprättas med samtliga djurägare

genbanksintyg utfärdas för samtliga djur

till varje djurägare, som undertecknat genbankskontrakt, distribueras en djurägarpärm innehållande för djurägaren viktig information om bland annat avelsarbetet, förenklad stambok, kolinjeförteckning med mera.

djuren föras i slutna stambok för att förhindra att annan ras kan blandas in genom så kallad ”utspädning”

samtliga djur identifieringsfotograferas i samband med stambokföringen

samtliga djurägare vid varje årsskifte till föreningen inlämna en årsrapport innehållande bland annat uppgifter om det gångna året avseende antalet djur, kalvningar, ev. sjukdomar eller andra störningar, utgångna djur samt andra uppgifter som kan vara av värde i avelsarbetet. Ungefär vart femte år avser vi att göra en utökad rapport med uppgifter angående t.ex. drift, utfodring, inhysning m.m.

föreningen ha ett avelsråd bestående av styrelsen och genbanksansvariga

om, uppgifter framkommer i årsrapporten, till exempel vissa samband som kan tyda på ärftliga defekter eller att det föreligger risk för att en kolinje kan dö ut, som kan föranleda åtgärder av något slag, föreningens avelsråd besluta vilka åtgärder som ska vidtagas

djur slås ut som företer ärftliga defekter och icke önskvärda egenskaper, till exempel dåligt lynne, samt egenskaper som kan misstänkas vara följden av eventuell senare inkorsning och att om vid en sådan misstanke ett DNA-prov krävs, så kan detsamma bekostas av föreningen

på grund av det lilla antal individer som varje ras omfattar, utslagning av djur ske först efter samråd med avelsansvarig inom föreningen om inte orsaken är hög ålder, dåligt lynne, sjukdom eller skada

stamboken, efter godkännande av avelsrådet, kunna öppnas för djur som befunnits vara intressanta ur bevarandesynpunkt

matadoravel undvikas utan så många handjur som möjligt användas i aveln och så långa generationsintervall som möjligt tillämpas

en förteckning över levande och i spermabank användbara tjurar upprättas och årligen uppdateras

nära släktskapsavel undvikas genom att vid betäckning så långt möjligt tillse att han- respektive hondjur är så obesläktade som möjligt

djur eller grupp av djur, som senare inlemmats i respektive ras som en subgrupp, så långt möjligt hållas i egen eller egna kolinjer

ur bevarandesynpunkt intressanta tjurar spermasamlas, så att sperma från flera tjurar ur varje kolinje finns i spermalagret

så många tjurar som möjligt användas i naturlig betäckning, för att ge en lägre ökning av inavelsgraden och höja antalet djur i den effektiva populationen det vill säga andelen tjurar insatta i avel i proportion till andelen kor insatta i avel.

djurägare ges möjlighet att utnyttja sperma efter spermasamlade tjurar av respektive ras och kan då få hjälp av den genbanksansvarige vid val av lämplig tjur.

kontroll ske så att sperma från tjurar i spermabank endast kan erhållas till stambokförda kor eller till kor som föreningens avelsråd godkänt

föreningen i övrigt följa och fortlöpande informera djurägare om reglerna för märkning, registrering, stambokföring och officiell härstamningskontroll

djurägare och funktionärer fortlöpande informeras och uppdateras om aktuell forskning, som kan ha betydelse för avelsarbetet

föreningen vill stimulera till körning med både oxar och kor och därmed bidra till att bevara vårt kulturarv och skapa intresse för våra allmogekor. Vi vill även fortsättningsvis stimulera detta intresse hos våra djurägare och erbjuda kurser och annan information om hur våra nötkreatur i svunnen tid också användes för körslor i jordbruket.

Utvärdering och uppföljning av avelsarbetet

Årligen sker utvärderingar genom bearbetning av alla uppgifter som kommer in med årsrapporterna. En rapport som bygger på en sammanställning av årsrapporter från 1995 till 2008 har presenterats. Den behandlar bland annat kalvningar, mjölkade kor, dikor, inhysning och utfodring. Sådana rapporter kommer också fortsättningsvis att sammanställas.

Föreningen har genom åren medverkat i och haft synpunkter på ett antal forskningsprojekt samt sett till att de rön som framkommit kommit våra djurägare till del genom att bland annat översätta flera projekt från engelska till svenska, samt presenterat dem i tidningen ALLMOGEKON. Vi har också så långt möjligt försökt omsätta det som framkommit i det praktiska avelsarbetet. Följande projekt kan nämnas:

Henrietta Andersson: "Bevarandegenetisk status hos lantrasen väneko" Examensarbete vid Enheten för populationsgenetik Stockholms universitet.

Jannicke Bertilsson: "Effekt av ras och säsong på nötkreaturs avbetningsgrad av konkurrenskraftiga betesmarksväxter." Examensarbete vid SLU i Skara. Jämförelse mellan vänekvigor och charolaiskvigor.

Anna Hesse: "Betesbeteende och födoval på naturbetesmark." Ingår i Anna Hessles doktorsavhandling "Nötköttsproduktion på naturbetesmarker" vid SLU i Skara. Vänekvigor och charolaiskvigor i en jämförande studie.

Tapio et al.: "Prioritering vid bevarande av nordeuropeiska boskapsraser baserad på analyser av mikrosatellit data hos 35 nordeuropeiska boskapsraser"

Bennewitz et al.: "Beräkning av rasers bidrag till nuvarande och framtida genetisk mångfald/variation hos 44 nordeuropeiska raser" Båda rapporterna visar samstämmigt att våra tre raser av allmogekor ligger i topp när det gäller högt bevarandevärde och hög grad av genetisk "unikhet"

Anna Hesse: "Jämförelse av betande fjällkor och Holsteinkor på en fåbod" Studien finansierades av NordGen och SLU och var ett samarbetsprojekt mellan SLU och Bioforsk i Norg

Anna Hesse m.fl.: "Effects of breed on foraging sites and diets in dairy cows on mountain pasture."

Dr. Rawlynce Bett: "Test av verktyg för att bedöma risken för utrotning av nötkreatursraser" SLU Uppsala.

Dr. Rawlynce Bett: "Spår av utveckling och utdöende i de svenska nötkreatursraserna" SLU Uppsala

Föreningen samarbetar med flera populationsgenetiker som kan ge hjälp och stöd vid utvärderingen.

Det dataprogram som föreningen använder kan vara ett bra hjälpmedel för att förebygga bland annat inavel, hitta eventuella ärftliga defekter, alltför ensidig användning av samma tjur med mera. Djupare utvärdering, för beräkning av genetisk drift, inavelskoefficient, effektiv population med mera kan endast ske med längre tidsintervaller och då med benäget stöd av populationsgenetiker enligt ovan samt med ekonomiskt stöd av Jordbruksverket.

Avelsplanens giltighetstid och ändringar i avelsplan

Avelsplanen är godkänd av Jordbruksverket och gäller från den 1 januari 2015 till och med den 31 december 2020.

Ändringar i avelsplanen skall ske i samråd med Jordbruksverket

2015 09 01

För styrelsen

Föreningen Allmogekon

Krister Korteback
Ordförande